

II. STUDII, ARTICOLE, OPINII

OPRIREA SUBSTITUȚIILOR FIDEICOMISARE GRADUALE ȘI VEȘNICE¹

Ioana NICOLAE

Universitatea Transilvania din Brașov
Facultatea de Drept

Abstract

The present study examines the prohibition of gradual and perpetual substitutions. The notion of substitutions has been defined as well as its regulation, then were presented the conditions of validity as well as the legal effects. The final part of the study analyzed the ineffectiveness of the substitution as well as the revision of the task of managing the transmitted goods through the substitution.

Keywords: *gradual and eternal substitution, legal interdiction, simple substitution.*

1. Sediul materiei și noțiunea substituției fideicomisare

Substituțiile fideicomisare își găsesc reglementarea în dispozițiile art. 993-1000 C. civ. Potrivit art. 993 C. civ., „dispoziția prin care o persoană, denumită instituit, este însărcinată să administreze bunul sau bunurile care constituie obiectul liberalității și să le transmită unui terț, denumit substituit, desemnat de dispunător, nu produce efecte decât în cazul în care este permisă de lege”. Așadar, substituția fideicomisară reprezintă o dispoziție inserată într-o liberalitate (donație sau testament), prin care instituitul este însărcinat să administreze bunul sau bunurile obiect al liberalității și să le transmită substituitului, desemnat de dispunător. Substituția fideicomisară va produce efecte doar în ipoteza în care este permisă de lege.

---

¹ Prezenta parte reprezintă o dezvoltare și adăugire la materialul publicat anterior în lucrarea intitulată *Devoluțiunea legală și testamentară a moștenirii*, Ed. Hamangiu, București, 2016.

Înainte de a analiza conținutul substituției fideicomisare este de menționat că acest termen derivă de la fiducia, ceea ce reprezintă încredere, bună-credință, lucru încredințat cuiva spre păstrare, iar fideicomisum reprezintă ceea ce s-a încredințat bunei-credințe a cuiva². Fideicomisul era o dispoziție cuprinsă într-un testament ori codicil, prin care gratificatul era rugat să transmită bunul primit mai departe unui al doilea gratificat³. Sau cum concluzionează autorul anterior menționat, fideicomisul era o specie de legat precativ (instituitul este rugat să păstreze bunul sau bunurile, el nefiind obligat să o facă), informal și simplificat, care conținea rugămintea ca legatarul să conserve și să transmită unei alte persoane bunul dobândit succesoral de la *de cuius*.

Potrivit art. 994 alin. (1) C. civ., „o liberalitatea poate fi grevată de o sarcină care constă în obligația instituitului, donatar sau legatar, de a administra bunurile care constituie obiectul liberalității și de a le transmite, la decesul său, substituitului desemnat de dispunător”. Astfel, în cazul substituției fideicomisare, permise potrivit art. 994 alin. (1) C. civ., dispunătorul face două liberalități având același obiect, gratificând prin donație sau legat o primă persoană denumită instituit, cu obligația ca la decesul acesteia, să le transmită unei alte persoane, desemnată tot de dispunător, denumită substituit. În general dispunătorul recurge la substituția fideicomisară pentru a menține bunurile în familie. Astfel, testatorul lasă copiilor săi anumite bunuri, cu obligația acestora de a le transmite la decesul lor, nepoților testatorului.

În ceea ce privește administrarea bunurilor altuia, sediul materiei se regăsește în art. 792-857 C. civ. Administrarea bunului sau a bunurilor obiect al liberalității, presupune efectuarea de acte de conservare, precum și orice alte acte utile pentru ca bunurile să poată fi folosite conform destinației lor obișnuite, așa cum prevede art. 795 C. civ. De asemenea, potrivit art. 994 alin. (2) C. civ., „instituitului i se aplică în mod corespunzător dispozițiile din prezentul cod referitoare la fiduciar”. Reglementarea fiduciei se regăsește în art. 773-791 C. civ. Obligațiile instituitului sunt următoarele: obligația de a da socoteală cu privire la administrare și obligația de a răspunde pentru prejudiciile cauzate (atât cu privire la actele de administrare, cât și cele de conservare). Instituitul are dreptul de a fi remunerat pentru activitatea sa.

În esență, substituția fideicomisară reprezintă o liberalitate cuprinsă fie într-o donație, fie într-un testament, grevate de sarcina administrării bunului/bunurilor pe perioada vieții instituitului (donator sau legatar), iar la data decesului instituitului bunul/bunurile, în tot sau în parte, vor reveni substituitului, persoană

---

² Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, ed. a II-a, actualizată și completată, Ed. Universul Juridic, București, 2002, p. 292.

³ J. Kocis, P. Vasilescu, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Hamangiu, București, 2016, p. 190.

desemnată, asemenea instituitului, tot de către dispunător. Sau după cum a concluzionat un reputat teoretician al dreptului⁴, substituția fideicomisară presupune două liberalități consecutive, succesive, având același obiect, dintre care prima este în folosul instituitului și se execută în momentul încheierii contractului de donație, respectiv la decesul testatorului, după caz, iar cea de-a doua, în folosul substituitului, și care se execută, în ambele ipoteze, la moartea instituitului.

Actualmente substituția fideicomisară este permisă în anumite cazuri prevăzute de lege, spre deosebire de perioada de aplicare a Codului civil de la 1864, când aceasta era interzisă⁵. În vechiul Cod civil era permisă numai substituția vulgară⁶. Și în actualul Cod civil substituția vulgară este permisă. Așadar, remarcăm opțiunea actuală a legiuitorului de a-și lărgi viziunea asupra substituțiilor fideicomisare, în sensul de a recunoaște validitatea substituției fideicomisare simple. De asemenea, este de precizat că noțiunea de substituție fideicomisară este perfect sinonimă cu cea de fideicomis⁷.

Potrivit art. 996 alin. (3) C. civ., „substituitul nu poate fi, la rândul său, supus obligației de administrare și de transmitere a bunurilor”. Coroborând textul art. 994 alin. (1) C. civ. cu cel al art. 996 alin. (3) C. civ., rezultă că doar substituția fideicomisară simplă sau unică este permisă, iar interdicția instituită de art. 993 C. civ. vizează numai substituțiile fideicomisare graduale sau veșnice. Astfel, dispunătorul poate desemna doar un substituit, fiind interzisă desemnarea unui alt substituit, ulterior primului, după cum nu este permisă nici substituția veșnică, prin care dispunătorul ar indica beneficiarii instituitului la infinit (spre exemplu, ar fi indicați ca beneficiari ai substituției descendenței instituitului la infinit). Sau așa cum s-a subliniat în doctrină⁸, este admisă doar substituția fideicomisară simplă, fiind ilicite substituțiile fideicomisare graduale.

⁴ Fr. Deak, *op. cit.*, 2002, p. 293.

⁵ Art. 803 C. civ. de la 1864 prevedea că „substituțiile sau fideicomisele sunt prohibite; orice dispoziții prin care donatarul, eredele instituit sau legatarul va fi însărcinat de a conserva și a remite la o a treia persoană, va fi nulă, chiar în privirea donatarului, a eredelui numit sau a legatarului” (în privirea = în privința - n.n.). Sub imperiul Codului civil de la 1864 substituția fideicomisară a fost definită ca fiind o dispoziție prevăzută în actul de liberalitate - testament sau donație - prin care dispunătorul obligă pe beneficiarul liberalității (legatar sau donatar), numit instituit, să conserve bunurile primite și să le transmită, în tot sau în parte, la moartea sa, unei alte persoane, desemnată tot de dispunător, numită substituit. A se vedea, în acest sens, Fr. Deak, *op. cit.*, pp. 292-293. Remarcăm faptul că vechiul Cod civil se referea la conservarea bunurilor, în vreme ce actualul Cod civil se referă la administrarea bunurilor, în rest definiția fiind identică.

⁶ Potrivit art. 804 C. civ. de la 1864, „este permisă dispoziția prin care o a treia persoană ar fi chemată a lua darul, ereditatea sau legatul, în cazul în care donatarul, eredele numit sau legatarul nu ar primi sau nu ar putea primi”. Substituția vulgară a fost definită ca fiind o dispoziție prevăzută în actul de liberalitate - de regulă, testament - prin care dispunătorul desemnează, pe lângă primul gratificat, și un al doilea care să beneficieze de liberalitate, în cazul în care primul nu ar putea sau nu ar voi să o primească, liberalitatea devenind ineficace în privința lui. A se vedea Fr. Deak, *op. cit.*, p. 298.

⁷ J. Kocis, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 191.

⁸ J. Kocis, P. Vasilescu, *op. cit.*, p.189.

În ceea ce privește capacitatea părților substituției fideicomisare menționăm faptul că potrivit art. 994 alin. (3) C. civ., „incapacitățile de a dispune se apreciază în raport cu dispunătorul, iar cele de a primi, în raport cu instituitul și cu substituitul”. Astfel, dispunătorul trebuie să aibă capacitatea de dispune prin liberalități la data la care își exprimă consimțământul [potrivit art. 987 alin. (2) C. civ., „condiția capacității de a dispune prin liberalități trebuie îndeplinită la data la care dispunătorul își exprimă consimțământul”], iar instituitul trebuie să aibă capacitatea de a primi, la data donației [potrivit art. 987 alin. (3) C. civ., „condiția capacității de a primi o donație trebuie îndeplinită la data la care donatarul acceptă donația”] sau la data deschiderii moștenirii [potrivit art. 987 alin. (4) C. civ., „condiția capacității de a primi un legat trebuie îndeplinită la data deschiderii moștenirii testatorului”], după caz. Substituitul, la rândul său, trebuie să aibă capacitatea de a primi donația la data acceptării acesteia, sau de a primi legatul la data deschiderii moștenirii.

2. Condițiile substituției fideicomisare

În continuare, vom analiza condițiile ce trebuie îndeplinite pentru a opera substituția fideicomisară, după cum urmează:

a) dispunătorul trebuie să facă două liberalități succesive (prin testament sau donație, după caz) care au același obiect sau, după cum s-a subliniat în doctrină⁹, o dublă liberalitate cu executare succesivă;

Așadar, este necesar ca dispunătorul să facă două liberalități având același obiect, în favoarea a două persoane diferite, persoane desemnate de dispunător și care să se execute succesiv. Astfel, o primă liberalitate privește pe instituit și se execută la moartea dispunătorului, dacă ne referim la instituirea legatarului, sau la momentul încheierii contractului de donație, dacă liberalitatea a fost făcută pe calea unei donații. A doua liberalitate îl privește pe substituit și se execută la moartea instituitului. Este de remarcat că primul act nu poate fi unul oneros, fiindcă un act oneros este incompatibil atât cu mecanismul substituției, cât și cu sarcina născută în persoana instituitului¹⁰.

Subliniem faptul că atât instituitul, cât și substituitul primesc obiectul liberalității de la dispunător. Acest aspect rezultă explicit din prevederile art. 996 alin. (2) C. civ., care arată că „substituitul dobândește bunurile ce constituie obiectul liberalității ca efect al voinței dispunătorului”.

b) sarcina impusă instituitului constă în obligația de a administra bunurile ce constituie obiectul liberalității și de a le transmite, la moartea sa, substituitului;

⁹ *Ibidem*, p. 193.

¹⁰ *Idem*.

Instituitului i se trasează, prin donație sau testament, sarcina administrării bunurilor obiect al liberalității, neavând dreptul de dispoziție asupra acestora. Cu alte cuvinte, instituitul este proprietar al bunurilor, însă dreptul său de dispoziție este limitat, el neputând nici să le înstrăineze și nici să le greveze cu sarcini. Instituitul are obligația de păstra bunurile pentru a le putea transmite la decesul său către substituit, aflându-ne în prezența unei veritabile clauze de inalienabilitate în privința obiectului donației sau legatului.

În sfera de administrare a bunului sau bunurilor, astfel cum am menționat, sunt incluse actele de conservare, precum și orice alte acte utile pentru ca bunul/bunurile să poată fi folosite conform destinației lor obișnuite, așa cum prevede art. 795 C. civ.

Pot constitui obiect al liberalității atât bunurile imobile, cât și cele mobile certe, precum și valorile mobiliare.

Așa cum s-a subliniat în doctrină, din întreaga economie a reglementării substituției fideicomisare simple rezulta că actualul Cod civil vede în ea mecanismul unei liberalități cu sarcină și că sarcina esențială constă în conservarea bunurilor dăruite de dispunător, cu scopul ca acestea să fie mai apoi predate substituitului. Sau în alte cuvinte, sarcina este de esența fideicomisului și apasă pe umerii instituitului, fiind impusă de dispunător în beneficiul substituitului¹¹.

c) liberalitatea făcută în favoarea substituitului își produce efectele la decesul instituitului.

Substituitul dobândește bunurile obiect al liberalității de la dispunător, însă momentul la care dispoziția se execută este marcat de decesul instituitului. Așadar, până la decesul instituitului, substituitul nu are niciun drept actual, ci unul eventual. Se impune a preciza că substituția fideicomisară se caracterizează prin aceea că dispunătorul impune ordinea succesorală, atât în privința propriului deces, dar și pentru momentul morții instituitului (instituitul nu poate dispune de bunurile respective potrivit propriei dorințe prin acte *mortis causa*). Substituitul are drept de opțiune în privința liberalității făcute în favoarea sa, el putând să o accepte sau să renunțe la aceasta. Nu suntem însă în prezența unei substituții fideicomisare dacă remiterea de către instituit a bunului legat către o terță persoană este rezultatul afectării actului de liberalitate cu o condiție sau cu un termen și nu a devoluțiunii sale succesorale¹².

3. Efectele substituției fideicomisare

Efectele substituției fideicomisare se regăsesc în dispozițiile art. 995-999 C. civ.

În ceea ce privește efectele cu privire la obiectul substituției fideicomisare, art. 995 C. civ. stabilește că „sarcina prevăzută la art. 994 produce efecte numai cu

¹¹ J. Kocis, P. Vasilescu, *op. cit.*, p. 197.

¹² I. Genoiu, *Dreptul la moștenire în Codul civil*, Ed. C.H. Beck, București, 2013, p. 212.

privire la bunurile care au constituit obiectul liberalității și care la data decesului instituitului pot fi identificate și se află în patrimoniul său.

Atunci când liberalitatea are ca obiect valori mobiliare, sarcina produce efecte și asupra valorilor mobiliare care le înlocuiesc.

Dacă liberalitatea are ca obiect drepturi supuse formalităților de publicitate, sarcina trebuie să respecte aceleași formalități. În cazul imobilelor, sarcina este supusă notării în cartea funciară¹³.

Din textul legal indicat se desprind următoarele:

- instituitului i se trasează obligația de a administra și transmite, la decesul său, exclusiv bunurile ce formează obiectul liberalității făcute în favoarea sa. Cum instituitului i se aplică prevederile legale referitoare la fiduciar, înseamnă că acesta are obligația de a da socoteală, fie dispunătorului, fie moștenitorilor acestuia, după caz. de asemenea este de precizat că sarcina instituitului în ipoteza substituției fideicomisare simple nu se reduce numai la conservarea bunurilor, ci ea se circumscrie actelor de administrare care au un conținut mai complex¹³;

- bunurile ce vor fi transmise substituitului sunt doar acelea care fac obiectul administrării, care la data decesului instituitului pot fi identificate și se regăsesc în patrimoniul instituitului (este, de asemenea, posibil ca dispunătorul să prevadă transmiterea către substituit doar a unei părți din bunurile obiect al liberalității);

- în ipoteza pieririi fortuite a bunurilor transmise prin liberalitate, obligația nu mai există în sarcina instituitului. Dacă însă bunurile ce au pierit au fost asigurate, indemnizația de asigurare se cuvine substituitului. De aceea, art. 997 C. civ. prevede că, „în vederea executării sarcinii, dispunătorul poate impune instituitului constituirea de garanții și încheierea unor contracte de asigurare”;

- dacă pierirea bunurilor obiect al liberalității este imputabilă instituitului, substituitul poate intenta o acțiune în despăgubiri împotriva acestuia. Art. 994 alin. (2) C. civ., face trimitere la dispozițiile legale referitoare la fiduciar, instituitului revenindu-i obligația de a repara prejudiciile cauzate prin îndeplinirea defectuoasă sau neîndeplinirea actelor de conservare și administrare, situație în care acesta poate fi acționat în justiție pentru prejudiciile astfel aduse substituitului;

- în ceea ce privește valorile mobiliare, legiuitorul reglementează un caz special de subrogație reală cu titlu particular, în sensul că, „atunci când liberalitatea are ca obiect valori mobiliare, sarcina produce efecte și asupra valorilor mobiliare care le înlocuiesc” [art. 995 alin. (2) C. civ.]. Este de precizat că această dispoziție specială nu privește decât valorile mobiliare (spre exemplu, obligațiuni, titluri de creanță etc.), ea neextinzându-se asupra tuturor bunurilor ce fac obiectul substituției fideicomisare;

- în cazul bunurilor imobile, opozabilitatea față de terți a sarcinii impuse instituitului se realizează prin notarea în cartea funciară, iar în cazul celorlalte

¹³ A. Bacaci, Gh. Comăniță, *Drept civil. Succesiunile*, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 151.

liberalități care au ca obiect drepturi supuse formalităților publicitatea se efectuează în Arhiva electronică de garanții reale mobiliare, în registrul comerțului, precum și în alte forme de publicitate prevăzute de lege.

Textul art. 996 C. civ. reglementează efectele substituției cu privire la substituit. Astfel, drepturile substituitului sunt următoarele:

- drepturile substituitului se nasc doar la moartea instituitului (până la moartea instituitului, substituitul are doar un drept eventual);

- substituitul dobândește bunurile obiect al liberalității ca efect al voinței dispunătorului (astfel, substituitul este un succesor al dispunătorului, chiar dacă bunurile sunt transmise din patrimoniul instituitului. Voința dispunătorului este cea care generează prima transmisiune către instituit, precum și pe cea subsecventă, de la instituit la substituit);

- substituitul nu poate fi, la rândul său, supus obligației de administrare și transmitere a bunurilor (este valabilă doar substituția fideicomisară simplă, nu și cea graduală sau veșnică).

Textul art. 997 și 998 C. civ. se referă la alte efecte ale substituției fideicomisare, după cum urmează:

- dispunătorul poate impune instituitului constituirea de garanții (reale sau personale) și încheierea de contracte de asigurare, în vederea executării sarcinii. Este de precizat că aceste chestiuni sunt lăsate la aprecierea dispunătorului, adică nu există o obligație legală de constituire de garanții sau de a încheia contract de asigurare, ci acestea se constituie la dorința expres manifestată de dispunător inserată în actul de liberalitate. Dacă acest lucru a fost prevăzut, respectiv dacă dispunătorul a prevăzut obligativitatea încheierii unui contract de asigurare, la producerea riscului asigurat, instituitul va încasa suma cu titlu de indemnizație de despăgubire, în privința căreia are obligația de administrare, iar la decesul său o va transmite substituitului. Ca și exemplu de garanție reală, se poate ca dispunătorul să prevadă obligativitatea instituirii unei ipotece asupra unui bun al instituitului, astfel încât să se asigure executarea obligației față de substituit. Din textul art. 997 C. civ. rezultă că dispunătorul poate stipula cumulativ atât constituirea de garanții, cât și încheierea de contracte de asigurare;

- în ipoteza în care instituitul este un moștenitor rezervatar al dispunătorului, acesta din urmă nu poate dispune micșorarea rezervei legale prin impunerea unei sarcini care să o afecteze. Rezerva succesorală ce se cuvine moștenitorilor rezervatari ai dispunătorului are caracter imperativ, ceea ce înseamnă că, în ipoteza în care sarcina de a administra și transmite obiectul liberalității către substituit aduce atingere rezervei succesorale legale, dispoziția este lovită de nulitate. Așadar, dacă instituitul este moștenitor rezervatar, el va preda substituitului doar ceea ce excedează rezervei succesorale ce i se cuvine, sarcina instituită imputându-se numai asupra cotității disponibile. Cu alte cuvinte, liberalitatea va fi supusă reducțiunii

dacă încalcă rezerva succesorală a instituitului. Este de menționat însă că beneficiari ai substituției fideicomisare pot fi și alte persoane decât moștenitorii rezervatari ai dispunătorului.

4. Ineficacitatea substituției fideicomisare

Potrivit art. 1000 C. civ., „atunci când substituitul precedează instituitului sau renunță la beneficiul liberalității, bunul revine instituitului, cu excepția cazului în care s-a prevăzut că bunul va fi cules de moștenitorii substituitului ori a fost desemnat un al doilea substituit”. Așa fiind, substituția fideicomisară devine ineficace dacă substituitul a decedat înaintea instituitului sau a renunțat la beneficiul liberalității. Regula generală este aceea că ineficacitatea substituției fideicomisare va face ca obiectul liberalității să revină instituitului, care nu va mai fi ținut să execute sarcina.

În primul caz de ineficacitate reglementat de legiuitor, privind predecesul substituitului, are loc o consolidare a dreptului de proprietate al instituitului în privința obiectului liberalității.

Cel de-al doilea caz de ineficacitate al substituției fideicomisare, vizând renunțarea substituitului la beneficiul liberalității, impune însă anumite precizări. Astfel:

- dacă substituția fideicomisară a fost făcută sub forma donației, neacceptarea donației de substituit conduce la ineficacitatea substituției fideicomisare. Regula este aceea că oferta de donație se acceptă în timpul vieții dispunătorului. Însă, potrivit art. 999 C. civ., „oferta de donație făcută substituitului poate fi acceptată de acesta și ulterior decesului dispunătorului”;

- dacă substituția fideicomisară a fost făcută prin testament, renunțarea substituitului la beneficiul liberalității trebuie să fie făcută în termen de 1 an de la moartea dispunătorului. Renunțarea substituitului la legat va atrage caducitatea substituției și pe cale de consecință bunurile revin instituitului.

Pe cale de excepție de la regula generală enunțată, dispunătorul poate să prevadă ca, în ipoteza predecesului substituitului, bunurile să fie preluate de moștenitorii acestuia. O altă situație posibilă este aceea ca dispunătorul să prevadă pentru ipoteza ineficacității substituției (datorate predecesului substituitului sau renunțării la liberalitate), desemnarea unui al doilea substituit care să beneficieze de liberalitate. Din acest punct de vedere este de precizat că, în caz de ineficacitate a primei substituții, dispunătorul prevede ca obiectul liberalității să fie preluat, în mod subsidiar, de moștenitorii substituitului sau de către noul substituit. În acest ultim caz, în cadrul substituției fideicomisare este inserată o substituție vulgară prin care se desemnează în subsidiar un alt beneficiar al liberalității.

5. Revizuirea sarcinii de administrare a bunurilor transmise prin substituția fideicomisară

Art. 1006-1008 C. civ. reglementează revizuirea condițiilor și sarcinilor liberalităților. Astfel, potrivit art. 1006 C. civ., „dacă, din cauza unor situații imprevizibile și neimputabile beneficiarului, survenite acceptării liberalității, îndeplinirea condițiilor sau executarea sarcinilor care afectează liberalitatea a devenit extrem de dificilă ori excesiv de oneroasă pentru beneficiar, acesta poate cere revizuirea sarcinilor sau a condițiilor”. Apreciem că sarcina impusă instituitului de a administra bunurile ce fac obiectul liberalității poate fi revizuită în condițiile art. 1006-1008 C. civ.

6. Concluzii

Prezentul studiu analizează interdicția substituțiilor fideicomisare graduale și veșnice. A fost definită noțiunea de substituție fideicomisară, precum și sediul materiei, au fost prezentate condițiile substituției fideicomisare împreună cu efectele acesteia. În partea finală a studiului a fost prezentată ineficacitatea substituției fideicomisare, precum și revizuirea sarcinii de administrare a bunurilor transmise prin substituția fideicomisară.

Bibliografie:

- A. Bacaci, Gh. Comăniță, *Drept civil. Succesiunile*, Ed. Universul Juridic, București, 2013;
- Fr. Deak, *Tratat de drept succesoral*, ed. a II-a, actualizată și completată, Ed. Universul Juridic, București, 2002;
- I. Genoiu, *Dreptul la moștenire în Codul civil*, Ed. C.H. Beck, București, 2013;
- J. Kocis, P. Vasilescu, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Hamangiu, București, 2016;
- I. Nicolae, *Devoluțiunea legală și testamentară a moștenirii*, Ed. Hamangiu, București, 2016.